

17. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayntab Şehrinde İşlenen Suçlar ve Cezaları

The Crime and Punishment in the Second Half of the 17 th Century in the City of Aintab

Semiha Zehra ÖZHARAT*
Gaziantep Üniversitesi

Özet

İslam hukukunda dinen tasvib edilmeyen ve cezalandırılması emredilen her türlü fiil suç olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemlerinden biri olan 17. yüzyılın ikinci yarısında Ayntab şehrinde işlenen suçlar ile karşılığında verilen cezalar ele alınmıştır. Ayntab şer'îye sicillerine dayanarak şehirde genel bir güvensizlik ortamının var olup karmaşanın hâkim olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Ayntab mahkemesine pek çok şikâyet yapılmış, kadı davaları sonuca bağlamak için yoğun bir mesai harcamıştı. Had ve kısas cezaları yanında yaygın olarak kadı tarafından tazir cezalarına hükmedildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ayntab, Şer'îye Sicili, Suç, Ceza

Abstract

Any action that was ordered to punish and unapproptiate attitudes according to religion was called crime in İslamic law. In this essay, the crimes and their punishments in the city of Aintab in the second half of the 17 th century that was one of the most unsteady period of Ottomans are handled. According to Aintab cort record it was ascertained that there was an unsecure atmosphere and disorder in the city. Thus, many appeal were made to Aintab court and *kadı*-judge- had a great effort for the judgment. It was seenn that *kadı* did not only decide for *had* and *kısas* punishment but also for *tazir* punishment.

Keywords: Aintab, Şer'îye Sicil-Court Record-, Crime, Punishment

Giriş

Suç, İslam dininin beğenmediği ve dünyevi müeyyideye bağlanmasını emrettiği fiillerdir. Cürm, kabahat, cünha gibi isimler de verilmektedir. (Ekinci, 2008: 329). Suç olarak kabul edilen fiiller, kişilere, mal varlığına, dine, nesebe, irza, kamu düzenine, siyasi iktidar düzenine ve akla yönelik olabilir (Avcı, 2010: 28).

İslam hukuk literatüründe suçlar, had, kısas ve tazir olarak üçe ayrılmıştır. Had suçları geniş anlamda Allah ve Peygamberi tarafından belirlenmiş suçlardır. Bu tarife göre had suçlarının kapsamına dar anlamda had suçları girdiği gibi, kısas suçları da girmektedir. Dar anlamda had suçları ise cezası şeriat tarafından belirlenen ve Allah haklarına yönelik olan suçlardır. Burada suçun

* Arş. Gör. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gaziantep, severoglu@gantep.edu.tr.

Allah haklarına yönelik olması, İslam kamu haklarına yönelik olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle had suçlarının takibi şikâyete bağlı değildir, re'sen soruşturulur. Had suçlarının kapsamına hırsızlık, yol kesme, zina, zina iftirası, şarap içme, irtidad ve isyan gibi suçlar girmektedir. Kısas suçları cezası şeriat tarafından belirlenen ve şahıs haklarına yönelik olan suçlardır. Bu suçlar adam öldürme ve müessir fiillerden ibarettir. Kısas suçlarının takibi şikâyete bağlı kılınmıştır. Ancak bazen şikâyet edecek kimsenin bulunmaması veya bu imkândan fiilen mahrum bulunması gibi durumlarda suçun Allah haklarına yönelik olması yönü ağır basmakta ve kovuşturulması doğrudan doğruya devlet tarafından yapılmaktadır. Tazir suçları ise cezası Allah ve peygamberi tarafından belirlenmemiş, düzenlenmesi devlet başkanına veya hâkime bırakılmış suçlardır (Aydın, 2012: 158-159). Ancak hâkimin kendi takdiri ile zararlı filleri suç olarak kabul etme ve bunların karşılığında dilediği yaptırımı uygulama yetkisi yoktur. O ancak kanunda kendisi için belirlenen sınırlar içinde takdir hakkını kullanır (Avcı, 2010: 38). Tazir suçları esas itibariyle ikiye ayrılır. Birinci grup suçlar aslında had ve kısas suçu iken suçun unsurlarındaki bir eksiklik veya mağdurun veya yakınlarının suçluyu affetmesi sebebiyle had ve kısas cezasının uygulanmaması durumunda suçun tazir suçuna dönüşmesi suretiyle oluşan suçlardır. İkincisi de had ve kısas suçlarından olmayan ve düzenlenmesi doğrudan devlete bırakılan suçlardır. Bu suçları Allah ve şahıs haklarına yönelik suçlar olarak da ayrı bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Tazir suçlarında Allah haklarına yönelik olanlar re'sen soruşturulur, şahıs haklarına yönelik olanların takibi ise şikâyet üzerine yapılırdı (Aydın, 2012: 160, 203).

Osmanlı Devleti de, ceza hukuku alanında İslam hukukunun *ukâbât* başlığı altındaki hükümlerini benimsemişti. Ancak İslam hukukunun yanı sıra adet-gelenek hukuku da denilen örfi hukuk ile aynı coğrafya üzerinde halef-selef olması bakımından etkilenilmesi kaçınılmaz olan İran ve Bizans-Roma hukuku da Osmanlı hukukunun temelini oluşturmuştur (Koç-Tuğluca, 2006: 9). Böylece Osmanlılar'da hem örfi hem de şer'î hukukun geçerli olduğu söylenebilir. Bunun sonucunda Osmanlı ceza hukukunda had ve kısas suçlarına kaynaklık eden fıkıh ve fetva kitaplarının yanında, tazir suçları için padişah irade ve fermanlarından oluşan kanunnameler ortaya konulmuştu. (Akgündüz, 2009: 25). Esas itibariyle İslam hukuku uygulansa da, ceza hukukunda devlet başkanına düzenlemesi için çok geniş bir alan bırakıldığından, bu sahada örfi hukuk düzenlemelerine yaygın olarak rastlanmıştır. Hatta denilebilir ki Osmanlı Devleti'nde örfi hukuk düzenlemelerinin en çok rastlandığı alanlardan birisi ceza hukuku alanıydı (Aydın, 2012: 204).

Bu açıklamalar ışığında bir Osmanlı kenti olan Ayntab'da 17. yüzyılın ikinci yarısında işlenen bazı suçlar ile bunlara verilen cezalar değerlendirilecektir.

Eşkialık

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasî ve sosyal çalkantılar, diğer Osmanlı şehirleri gibi Ayntab şehrini de etkilemişti. 16. yüzyılın sonlarında başlayan Celali isyanları Ayntab ve çevresinde güvenlik ve asayişin bozulmasına ve eşkıyalık olaylarının artmasına neden olmuştu. 1599'da Sivas vilayetinin Malatya sancağında seferde bulunan sancakbeyinin vekili iken, sancak başka bir beye verilince açıkta kalacağı için Kara Yazıcı isyan bayrağını çekmiş,

Sinanpaşazade Mehmed Paşa isyancıların üzerine yürümeye memur edilmişti. Ayntab ve Maraş çevresinde hükümet güçleriyle çatışmalar yaşanmış ve Ayntab halkı bu çatışmaların ortasında kalmıştı (Akdağ, 2009: 21-22, 314). 1606'da Kuzey Suriye'nin egemenliğini ele geçirmek isteyen Canbuladoğlu Ali Paşa'nın Halep ve çevresindeki isyanı bölgede uzun süre çalkantılar yaşanmasına neden olmuş, uzun uğraşlardan sonra isyan bastırılarak Kilis, Azaz ve Ayntab'da gizlenen sekbanların hakkından gelinip mal ve erzaklarına el konulmuştu (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003: 505-508). Hatta onun ölümünden sonra 1613 yılında bile asilerin Ayntab bölgesinde etkinliği devam etmişti (Griswold, 2002: 87-126). Bölgeyi sarsan başka bir isyancı Rum Mehmed olmuştu. Aslen Eskişehirli olan sipahi Rum Mehmed, 1633 yılında yanına aldığı adamları ile Konya ve çevresine hâkim olmuş, devlet onu zapt etmek için Maraş eyaletini vermişti. Besnili Ali Bey, Rum Mehmed'in hakkından gelinmesi için görevlendirilmiş ve Ayntab'a gelmişti. Rum Mehmed de Ayntab'a gelince Ali Bey, bir bahane bularak Ayntab'ı kuşatmış ve şiddetli geçen çatışmada Rum Mehmed iç kaleye sığınmıştı. Sonunda teslim olmak zorunda kalmış ve siyaseten katl olunmuştu (Naima II, 2007: 743-745).

1658-1659 yıllarında ise *Abaza Hasan Paşa isyanı*¹ bölgede bir süre karmaşaya neden oldu. Abaza Hasan Paşa, devlete karşı Ilgın Muharebesi'nde kazandığı başarıdan sonra kışı geçirmek için Ayntab'a yerleşti ve çevresine topladığı kimselerle ahaliye zulmetti (Naima IV, 2007: 1814). Devlet, bölgedeki vilayetlere emirler göndererek Suriye, Bilecik, Sivas ve Doğu Anadolu'da bulunan kuvvetlerle Abaza Hasan'ın kuvvetlerini sıkıştırmalarını ve onlara hiçbir şekilde yiyecek ve silah verilmemesini bildirdi. Ayntab halkı da Abaza Hasan ve adamlarına yüz vermedi, hatta Ayntab kadısı ve müftüsü Abaza Hasan'ın ele geçirilmesinde önemli rol oynadı (Naima IV, 2007: 1816-1817; Yücel-Sevim, 1991: 56). Abaza Hasan İsyanı'nın bastırılmasından sonra ise Köprülü Mehmed Paşa, Celalilerin temizlenmesi için, İsmail Paşa'yı Üsküdar'dan Arabistan'a varıncaya kadar Anadolu eyaleti ile Karaman ve Maraş taraflarını teftişe memur etti. Vazifesi; Celalilerle beraber bulunan veya yardım etmiş olan gerek yeniçeri, sipah, çavuş, zaim, müteferrika, yani hükümet hizmetindeki vazife sahipleri ve gerek sancakbeyi, müderris, kadı, sadattan kim varsa haklarında ferman verilenleri katletmekti. Bundan başka askerlik iddiasıyla ortaya çıkan çift bozanların yine çift ve çubuklarına iadesi ve müteseyyidlerin başlarından sarıklarının alınması, reyanın ellerindeki harp silahlarıyla tüfenklerin toplattırılması da İsmail Paşa'nın görevlerindendi (Uzunçarşılı, 1995: 397).

İsmail Paşa, vazife sahasına giren yerlerden biri olan Ayntab'da olan eşkıyaları teftiş ve yakalananların Ayntab kalesinde haps edilmesi, kaçanların ise isimlerinin deftere kaydedilmesi işiyle Dilaver Ağa'yı görevlendirdi. Dilaver Ağa, bazılarını yakalatıp Ayntab kalesine hapsedtirdi. 1660 senesi Şubat ayının sonlarında Ayntab'daki mahallelerin temsilcilerini topladı. Temsilciler defterde isimleri yazılı olan sarıca, sekban vs. eşkıyadan haberdar olduklarında kadıya gidip yakalanıp haklarından gelinmesine yardım edeceklerine dair taahhütte

¹ Abaza Hasan isyanıyla ilgili olarak bakınız. İlgürel, M. (1976). *Abaza Hasan Paşa İsyanı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul; aynı yazar (1988). *Abaza Hasan*. *DİA*, Cilt 1, İstanbul, 10-11.

bulundular (GŞS, 18: 258). Ayrıca Abaza Hasan'a bağlı olduğu iddia edilen kimseler yakalandıklarında yaşadıkları mahalle veya köy ahalisinden sorularak araştırma yapılmaktaydı. İbn-i Eyub Mahallesi sakinlerinden Kara Hüseyin isimli sarıca yakalanarak Ayntab kalesine hapsedildi. 15 Şubat 1660 tarihinde /H. 3 Cemaziyelahire 1070/ yapılan tahkikatta, mahalleli Abaza Hasan'a tabi sarıcalardan olup olmadığını bilmediklerini söyledi (GŞS, 18: 243). Cevizlice Mahallesi'nden Sarı İsmail de Ayntab kalesine hapsedilenler arasındaydı. İsmail'in mahallelisi ise onun Abaza Hasan ile birlikte isyan edenlerden olduğunu beyan etti (GŞS 18: 246). Bu durumu zaman zaman kötü niyetli kimseler suiistimal etmişlerdi. Kızılca Mescid Mahallesi'nden Hüseyin ve validesi, Dilaver Ağa'nın yanına giderek Abdülkadir'in Abaza Hasan adamlarından olduğu iddiasında bulundular. Ancak mahalleli onların iddiasını yalanladı, Arslan Paşa zamanında da pek çok kimseyi gammazladıklarını beyan etti. 1660 senesi Şubat ayının ortalarında Ayntab kadısı, Hüseyin ve validesinin mahalleden çıkarılmasına karar verdi (GŞS, 18: 245).

Eşkıyaların yakalanıp cezalandırılmasının yanı sıra emval ve erzaklarına devlet adına el konulması emredilmişti. Şehreküstü Mahallesi'nde meskûn iken firar eden Dane Halil isimli kişi 1660 senesi Şubat ayının ortalarında, mahalle ahalisinden sorularak Abaza Hasan'ın maiyyetinden olduğu anlaşıldı. Evine varılarak mirî için eşyaları zabt olundu ve 45 guruşa Suk-ı Tavi'l'de satıldı (GŞS 18: 242). Abaza Hasan'ın kapıcılar kethüdası Mahmud Ağa'nın, Ammu Mahallesi'nden zeamet sahibi Hüseyin Ağa'nın yanına daha önce emanet olarak koyduğu tahminen bir yük esbaba da miri adına el konuldu (GŞS, 25: 188).

İsmail Paşa'nın görevlerinden biri de tüfenklerin toplattırılmasıydı. XVII. yüzyıl ortalarında kendisini müdafaa zorunda kalan halk silahlanmış, müsadere sonucu tüfenk miktarı oldukça fazla sayıya ulaşmıştı. Anadolu'da yer yer tüfenk sanayi kurulmuş, tüfenk ve barut rahatlıkla imal edilip satılır olmuştu. Böylece isteyenin kolayca elde edebildiği tüfenk Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık ve düzensizliğin başlıca kaynağı olmuştu (İlgürel, 1979: 315-316). Devlet de bu durumun farkındaydı. Şöyle ki, İsmail Paşa'ya gönderilen hükümde, Anadolu'da yeniçeriler ve cebeciler dışındaki sarıca ve sekban elinde bulunan tüfenklerin teftiş olunup toplanması kanun iken birkaç seneden beri kanun icra olunmayıp herkesin tüfenk sahibi olup gittikçe daha fazla celalinin ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmişti 1659 senesi Ağustos ayının ortalarında Abaza Hasan'a tabi olanlar ile memleketi karıştıran kim varsa yakalanarak cezalarının verilmesi emredildi (GŞS, 18: 235). Reayanın elinde bulunan 80.000 tüfenk toplanarak İstanbul'a gönderildi. Ayrıca tüfenk sahiplerinden her tüfenk için beş guruş ücret alındı (Naima IV, 2007: 1838).

Alınan bütün tedbirlere rağmen sarıca ve sekbanların faaliyetleri bir türlü önlenemedi. Şehirde ve köylerde bazı kimseler sekban olduklarını iddia ederek zulm ve tecavüze devam etti. 11 Haziran 1678'de /H. 20 Rebilahire 1089/ Ayntab'a bir ağa gönderilerek, bunların her mahallede bulunup bulunmadığı, yerli ahalden mi oldukları yoksa sonradan mı geldikleri ve mahalle ahalisinin kefi² olup olmadığı gibi konuların araştırılması emredildi (GŞS, 30: 286). Anadolu

² Osmanlı Devleti'nde kefalet konusunda bkz. (Saydam, 1997: 4-12, Özcan, T. 2001:129-151).

müfettişi Hüseyin Paşa da Ayntab naibine ve mütesellimine kasaba ve köylerde sekban ve sarıcanın çok olduğunu, bunların yoklanarak haramizade olanların cezalandırılmasını emretti ve bu konu için Başbölükbaşı Mehmed'i gönderdi. (GŞS, 30: 287). Bazı kapısız levent de köy köy gezip konakçı adıyla reayanın paralarını alıp zulmetmekteydi (GŞS, 30: 387). Bunların yakalanıp hakkında gelinmesi için defalarca emir gönderildi. (GŞS, 31: 61, 66).

Çomar bölükbaşı isimli eşkıya ile adamları da Ayntab ve çevresinde karışıklığa neden oldu. Maiyetinde 700 silahlı adam vardı. Yol keserek ahalinin malını gasp ederlerdi. Ayntab arpalık sahibi Musa Efendi'nin Mustafa Efendi isimli naibi, sarıcaların şehre girmesini yasaklayarak çeşitli tedbirler almıştı. O yüzden Çomar Mehmed ona kin beslemekteydi (Naima, 2007: 1262). 8 Haziran 1650 /H. 8 Cemaziyelahire 1060/ Mustafa Efendi'nin de içinde bulunduğu 30'dan fazla kişi İstanbul tarafına giderken Maraş'a yakın bir mevzide dinlenmek için konaklamışlardı. Çomar Mehmed yanında 30 kadar sarıcayla üzerlerine hücum etti. Naib ve gruptaki 4 kişi kurşunla vurularak vefat etti. Bazı kişiler yaralandı ve emval ve erzakları yağmalandı (GŞS, 21: 87).

Göçebe aşiretlerin, sekban-sarıca ve kapısız leventlerin gerek şehrin içinde gerekse çevresinde yaptığı yol kesme, silahlı gasp ve soygunlar da Ayntab'daki bir başka problemdi. Köy ve nahiyelerde Arab, Türkmen ve Kürd taifesi ile Tacerlü vs. eşkıyalık ve yol kesicilik yaparak reayayı rencide edip, buğday, arpa, emval ve erzakını yağmalamaktaydı (GŞS, 171: 132). 8 Ekim 1651 /H. 22 Şevval 1061/ tarihinde Barak ve Gümüslü taifesi koyunları ve develeriyle Ayntab'ın köylerinden Hiyam köyünün bağları ve tepeleri içine konup tecavüzde bulundular (GŞS, 22: 183). Besni Kazası'ndaki Şahinyurdu Kürtleri köylerinden birinin kethüdası olan Mahir ve Abdullah isimli kimseler kendilerine tabi eşkıyayı toplayarak yolcuların mal ve erzakını yağmalamışlardı. Bu konuda 1662 yılında Ayntab, Maraş ve Malatya kadı ve mütesellimleri uyarıldı (BOA, A.DVN.MHM 94/85: 19). Diyarbakir Çemişgezek'ten ticaret için Ayntab'a keçi derisi getiren Hacı Ali'nin, Çubalu köyü yakınında konakladığı esnada haramiler tarafından bir denk keçi derisi ile on top ham bezi yağmalandı (GŞS, 28: 312). Eşkıya, Kirman Defterdarı Murad Ağa ve eski Bağdat Ağası Ali Ağa'nın da emvalini yağmaladı ve 7 Mayıs 1676 /H. 23 Safer 1087/ tarihinde Maraş ve Ayntab tarafına geldikleri duyularak yakalanmaları emrolundu. Eşkıyadan Türkmen Ahmed, Kürd Hacı Hüseyin ile Hüseyin yakalandı, yanlarında ele geçirilen mallar ise Ayntab Kalesi'nde muhafaza altına alındı (GŞS, 31: 104,105). Ayntab mütesellimine, yolların teftiş edilmesi ve Türkmen taifelerine mensup olup yol kesicilik ve hainlik edenlerin cezalarının verilmesi emredildi (GŞS, 31: 127). Arabistan'dan gelip köprü başı isimli mevkide konaklayan Ahmed Ağa'nın da çadırı açılıp malları yağmalandı (GŞS, 31: 129). Yusuf oğlu Yakub, Ayntab yakınından geçerken harami eşkıyası üzerine hücum etti ve 138 topluk bezini çaldı (GŞS, 33: 77). Kürtünciyan Mahallesi'nden Yakub, Rum Kale tarafında Karadağ mevzinde üzerine hücum eden harami tarafından katl olundu (GŞS, 34: 33). Halep, Ayntab, Ruha, Birecik ve Nizip ahali 1688 Eylül ayı ortalarında arzuhal göndererek, Beydili Türkmen eşkıyasının evlerini basıp mallarını yağmaladıklarını ve bazılarını katlederek zulümde bulduklarını bildirdiler (GŞS, 37: 39). Hatta eşkıyadan 70 kişi, Diyarbakir tarafında olan Bağdat ve Basra hazinelerinin peşine

düştü, bunun üzerine Ayntab da dâhil çevredeki sancaklar bu konuda uyarıldı (GŞS, 28: 243).

Eşkiyaların yakalanıp hakkından gelinmesi için Ayntab'ın mahallelerinde oturanların şer' marifetiyle birbirlerine kefil verilip, kefil olmayanların eşkiya müfettişi Mahmud Paşa Ayntab'a gelinceye kadar tutulup firar etmelerinin önlenmesi emredildi (GŞS, 34: 162). Ayrıca eşkiyanın takibatının yapılması için çeşitli kimseler müfettiş olarak tayin olundu. Ancak bu da başka problemleri beraberinde getirdi. Maraş Eyaleti'nde bulunan kadırlara 1688 Temmuz ayı başlarında emr-i şerif gönderildi. Bu emr-i şerifte içinde bulunulan durum gayet iyi özetlenmişti. Emirde, son yıllarda sürekli sefer yapıldığı için dizdar, alaybeyi ve askerî taife sancaklarında değil sefer ve muhafazalarda bulunduğu, bunun da Anadolu'da bazı yerlerde levendat, hırsız ve yol kesici eşkiyanın ortaya çıkıp yağma ve katil olaylarının yaşanmasına neden olduğu belirtilmişti. Eşkiyanın yakalanması için tayin olunan kimseler de eşkiya teftişi namıyla çok sayıda levendi yanlarına toplayarak kasaba ve köylerde gezip ahaliden bedava yem ve yemek almaktaydı. Ayrıca teftiş akçesi vb. bahanelerle paralarını alıp reayaya şer-i şerife aykırı zulümde bulunmaktaydılar. Bu durum karşısında Anadolu'da müfettişlerin görevlerine son verildiği tekrar bu tür olaylarla karşılaşılacak olursa zararın kendilerinden tazmin olunacağı bildirildi. Ahalinin de eşkiyayı yakalamak için müfettiş namıyla gelenlere itibar etmemeleri tembih olundu (GŞS, 36: 24, 29).

Şehirde asayiş sorunu yaşatan unsurlardan biri de yeniçerilerdi. Kara Mehmed Beşe isimli yeniçeri, kendisinin eski nişanlısıyla evlenen Ebubekir'i öldürmekle tehdit etti. Bunun üzerine Ayntab yeniçeri serdarı Hacı Hızır Beşe'ye hapis cezası için teslim olundu. Hapisten çıktıktan sonra sarhoş hâlde İbn-i Eyub Mahallesi'nde Ebubekir'in evine gelerek onu aradı. Daha sonra İbn-i Eyub Camisi'nde namaz kılınırken cami kapısına gelerek bıçağı ile camidekileri yaraladı. Camiyi ve çarşığı kapatarak fesad çıkardı. Tekrar hapsedilmesi için zabitlerine teslim olundu, ancak ayanının teklifiyle kadı, 16 Nisan 1648 /H. 22 Rebiülevvel 1058/ tarihinde Kara Mehmed Beşe'nin Ayntab'dan sürülmesine karar verdi (GŞS, 19: 275). Tarla-yı Atik Mahallesi'nden Hüseyin oğlu Hacı Hasan, Maraş sakinlerinden Süleyman Beşe'nin sarhoş hâlde birkaç eşkiya ile Kalealtı'ndaki kahvehanesini bastığını, fincanlarını kırıp daha pek çok eşyasına zarar verdiğini söyleyerek şikâyetçi oldu. 1662 senesi Ekim ayının sonlarında Süleyman Beşe, zabıtine teslim edilerek hapse gönderildi (GŞS, 26: 169-170). Ayntab'da sakin İmam Mehmed Efendi, Devocioğlu Mehmed Beşe'yi kendisine küfür ettiği için dava etti. Eski Ayntab Naibi Mehmed Efendi mahkemesinde dava görülürken Mehmed Beşe kendisine tabi eşkiya ile toplanıp mahkemeyi bastı, naibe de küfür etti. Ayrıca halka zulmederek çarşı-pazarı kapatıp evlerini bastılar. Ayntab Yeniçeri Serdarı Receb de bunların üstesinden gelemeydi. Suçluların yakalanıp Halep Divanı'na getirilmeleri emredildi. Mehmed Beşe ve Mustafa Çavuş emr-i şerif mucibince Halep Kalesi'ne hapsedildi (GŞS, 31: 134, 140; 33: 30).

Yeniçerilerin karıştığı bir diğer olay da mütesellim sarayının basılmasıydı. Ayntab mütesellimi Mehmed Ağa, 15 Mayıs 1675'te /H. 19 Safer 1086/ Yeniçeri serdarı Deveczade Mehmed Beşe ve ihtiyarları huzurunda mahkemede, kendisinin iki senedir Ayntab'da mütesellim olup yeniçeri taifesini rencide edici

şekilde davranmamışken bazı yeniçerilerin iki ay önce dal kılıç vb. kesici ve delici aletlerle sarayını basıp yağmaladıklarını ve adamlarını yaraladıklarını bildirdi. Eşkıyanın teftiş olunup icra-yı hak olunmasını talep etti. Dergâh-ı âli yeniçeri ağasının mektubuyla Halep serdarı Mehmed Çavuş ve yine dergâh-ı âli çavuşlarından Mehmed Çavuş tayin edildi ve konuyla ilgili araştırma yapıldı. Mehmed Ağa, gönderilen emr-i hümayun ve yeniçeri ağası mektubu gereği, Ayntab sancağına mutasarrıf olan Vezir Yusuf Paşa marifetiyle davasının görülmesi için davasından vazgeçti (GŞS, 32: 19, 44, 55).

Eşkıyalık ve yol kesmenin cezasına gelince; Kur'an-ı Kerim'de ölüm, asılma, el ve ayakların çapraz kesilmesi ve sürgün cezası olarak öngörülmüştür.³ Cezalar suçun ağırlığına göre sıralanmıştı. Yol kesme esnasında bir kimse öldürülürse cezası ölümdü. Öldürülme ile birlikte maktulün malı da alınırsa suçlu asılırdı. Sadece malları alınır öldürülmezse sağ el ve sol ayağı bilekten çaprazlama olarak kesilirdi. Sadece yol kesilmiş, etrafa korku salınmış ise sürgün cezası verilirdi (Aydın, 2012: 188). Yol kesicilikten dolayı icab eden had-i şer'i affedilemez, bunda sulh ve ibra da caiz olmazdı. Bu cezadan herhangi bir şahsın vazgeçmeye salahiyeti yoktu (Bilmen: 302). Ayntab'da da diğer cezalar da verilmekle birlikte defalarca fesadı ortaya çıkan kimselerin katline hükmedilmişti. Ayntab'da sakin 3. bölükte Helvacı Mustafa Çavuş, Kozanlı Mahallesi'nden Mehmed, Kürkciyan Mahallesi'nden Mehmed, Ehl-i Cefa Mahallesi'nden Abdurrahman bunlardan bazılarıydı (GŞS 36: 130, 146, 195; 37: 39).

İçki İçme

Kur'an-ı Kerim'de alkollü içkilerden uzak durulması buyrulmuş ancak içki içenlere ne tür ceza verileceği belirtilmemiştir.⁴ Hz. Muhammed de hadislerinde sarhoşluk veren şeylerin azının da çoğunun da haram olduğunu buyurmuştu.⁵ Onun döneminde içki içenler dayak ile cezalandırılmış, ancak bunun için sabit bir miktar belirlenmemişti. İlk defa Hz. Ebubekir, Hz. Muhammed'in tatbikatına yakın olduğu düşüncesiyle bu suç için kırk sopa dayak cezası vermişti. Sonra bunu yeterli görmeyen Hz. Ömer bunun seksen sopaya çıkarmıştı. Dolayısıyla bu suç bir had değil tazir suçudur; cezasını da devlet başkanı belirlemektedir (Aydın, 2012: 193).

Osmanlı döneminde, alkollü içki içme suçunda Ebu Hanife'nin görüşü tercih edilmiş, şarap dışındaki içkileri sarhoş olacak kadar, şarabı ise az da olsa içmek had gerektireceğinden, bunun dışındaki durumlarda tazir cezası verilmişti. Bu ceza yerine göre hapis de olabilirdi (Avcı, 2010: 337). 1507 tarihli II. Bayezid

³ "Allah ve peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculukla uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette büyük azab vardır.", Maide Suresi 33. Ayet.

⁴ "Ey inananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki saadete eresiniz." Maide Suresi 90. Ayet.

⁵ "Her sarhoş edici şey haramdır. Bir farak (küp) içildiği takdirde sarhoşluk veren bir şeyin tek avucu da haramdır", "Çoğu sarhoş eden bir şeyin azı da haramdır", "Ben her sarhoşluk veren şeyi yasaklıyorum", (Canan, 2009:124-127)

devri İçki Yasaknamesi'nde içki yasağına uyulması için gerekli hukuki tedbirlerin alındığı görülmektedir.⁶

Ayntab'da ise alkollü içki kullanımı tek başına değil, başka suçların da varlığı halinde belgelere yansımıştı. Çukur Mahallesi sakinlerinden İbrahim'in, şarap içip sarhoş olduğu hâlde Seng-i Hoşkadem Mahallesi yakınında bulunan yol üzerinde oturarak gelen geçene laf atıp küfür ettiği için yakalanarak hâkim huzuruna çıkarıldı. Kadı, daha önce defalarca fesadı zuhur eyleyip tövbe edip tövbesinden döndüğünden bu durumdan kurtulana kadar İbrahim'i mütesellimin hapsine gönderdi. Mahalleli de aleyhinde şahitlik etti. 1658 senesi Mayıs ayının başlarında İbrahim, kadı huzurunda bir daha şarap içerse hakkından gelinmesi hususunda yeniden tövbe etti (GŞS, 25: 142). Kürtünciyan Mahallesi'nden Ali Beşe ve kardeşi Mehmed kendilerine na-mahrem olan birkaç kadın ile evlerinde şarap içip saz çalarak fesat üzere oldukları için yakalandılar. 9 Ocak 1677'de /H. 5 Zilkade 1087/ Ali Beşe ve kardeşi yeniçeri olduğu için zabitlerine, kadınlar da mütesellime teslim olundular (GŞS, 31: 25).

İçki içmek gibi ticaretini yapmak da suçtu. Boyacıoğlu Mahallesi'nde sakin Hacı Alican, komşusu olan Mehmed Beşe'nin evinde şarap basıp içtiğini, ayrıca bazı kimselere sattığını iddia etti. 1657 senesi Aralık ayının sonlarında oluşturulan bilirkişi heyeti Mehmed Beşe'nin evine gidip araştırma yaptı ve 4 küp şarap buldu. Mehmed Beşe, bunları kendisinin içtiğini ve satmadığını söyledi (GŞS 25: 77).

Gayri Ahlakî Filler

Aralarında nikâh akdi bulunmayan bir erkekle kadının cinsi ilişkileri zina olarak tanımlanabilir. Zina İslam dininde kesin olarak yasaklanmıştır.⁷ Kadın ve erkeğin evli ya da bekâr olması arasında İslam kamu düzenine saldırı, dolayısıyla suç olması açısından bir fark yoktu. Ancak İslam hukukunda her iki tür zina farklı şekilde cezalandırılmıştı. Bekâr bir kimsenin zina suçunu işlemesi durumunda verilecek ceza yüz değnekti. Ayrıca suçluya bir yıl da sürgün cezası verilir. Evlinin cezası ise recm yani taşlanarak ölmektir. Zina suçunun bizzat suçlunun itirafıyla sabit olmadığı durumlarda diğer suçlarda olduğu gibi iki şahidin tanıklığı yetmemekte, dört erkek şahidin zina fiilini gördüklerine şahitlik etmeleri gerekmektedir.⁸ Suçun ikrarla sabit olması durumunda da Hanefiler başta olmak

⁶ "Varub vusûl bulacak bu bâbda taman ihtimâm edüb sen ki sancak beğisin, kudâta gereği gibi mu'avenet ve muzâheret edüb ve siz ki kadılsız, kendi nesifleriyle mübaşir olup her biriniz taht-ı kazanız halkına şehirlerde ve karyelerde ve kasabalarda gereği gibi te'kidât ve tehdidât ile yasak edesiz ki, min ba'd bunların hiçbirinde feseka cem olub alâniyeten fisk u fücûr eyleyüp lehv ile ma'âsiye irtikab ve menâhiye mübaşeret edüb şe'air-i İslamî kemâ yenbeği ri'ayet edeler. Bade't-te'kid vet-tehdid eslemeyüb vefimelerde ve sâir cemiyetlerde feseka ve fecere cem olub şirb-i müsikirât ve izhâr-ı fesâdât lehville münkerâta irtikâb ederlerse, onların cem'iyetlerinin bozub ve kendülerin dutub getürdüb had lâzım olanları tahdîd ve tâ'zir lâzım olanları ta'zir ve teşhir ve te'dib ve habs-i medîd eyleyüb müntehî haklarından gelesiz ve dâimâ bu emr-i şerifi icrâ ve riâyet edesiz." (Akgündüz,1990: 232).

⁷ "Sakin zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur", İsra Suresi 32. Ayet.

⁸ "Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini konusunda o ikisine acımayın. Onların ceza görmesine,

üzere bazı hukukçular bu ikrarın bir defa olmasını yeterli görmemekte dört defa olmasını aramaktadırlar (Aydın, 2007: 189-191). Zinanın ispat edilmesindeki zorluk dolayısıyla İslam hukuk tarihinde zina suçları daha çok ikrar yoluyla sabit olmuştu. Şehadetle sabit olanlar yok denecek kadar azdı (Cin-Akyılmaz, 2011: 254).

Ayntab'da da zaman zaman zina ve fuhuş suçlamasıyla bazı kişiler mahalleli veya ehl-i örf taifesi tarafından kadıya şikâyet ediliyorlardı. Suçları ispat edilip had cezasına çarptırılanlara rastlanmaktaydı. Ayntab mütesellimi olan Mahmud Ağa tarafından Ali Ağa, Kürkciyan Mahallesi'nden Kayalı Hatun ile Kastel Mahallesi'nden Durmuş'un evinde zina edip bekâretinin bozulduğunu ve hamile kaldığını belirtip durumun araştırılmasını istedi. Kayalı Hatun, Durmuş'un kendisini evlenme vaadiyle kandırdığını iddia etse de bunu ispat edemedi. Sonunda Kayalı Hatun, mahkeme salonundan üç defa çıkarılarak dört defa zina suçunu itiraf etti. 1658 senesi Kasım ayının başlarında kadı, suçu sabit olduğu için şer'an had lazım olduğuna karar verdi (GŞS, 25: 165-166). Bir diğer olay da Şarkıyan Mahallesi'nden Bağdat Hatun'la ilgilidir. Bağdat Hatun dört ay önce kendi hâlindeyken Mustafa'nın yanına gelip bir şekilde kendisini yakalayıp evinde zina edip bekâretini bozduğunu ve kendisinden hamile bıraktığını iddia etti. Ancak 1658 senesi Ağustos ayının ortalarında kurulan mahkemede Bağdat Hatun iddiasını ispatlayamadı ve şer'an had cezasına mahkûm oldu (GŞS, 25: 154).

Mahalleli birbirini yakından tanıdığı için herhangi bir olayda bir kişinin durumu hakkında komşularının ve mahalle imamının tanıklığının büyük önemi vardı. Bu yüzden çoğu kez, mahkemede delil ve görgü tanıklarının sözleri değerlendirildikten sonra bir de sanığın mahallesinde nasıl tanıdığı araştırılmaktaydı (Ergenç, 2012: 203). Kürkciyan Mahallesi'nden Veli, zevcesi Fatma ile Cuma'yı yatakta gördüğünü iddia etti. Cuma yaptığını inkâr etti. Cuma ile babası Murad mahalleliden soruldu. 1655 senesi Nisan ayının sonlarında imam ile mahalleden bazı kimseler, onların iyi adam olmadığını beyan ettiler (GŞS, 24: 125). Şehreküstü Mahallesi sakinleri, Mehmed adındaki kimsenin Fatma'ya nâ-mahrem iken onun evine girdiğini duyup mahalleden bazı kişilerle giderek evi bastılar. Mehmed, Fatma'nın akrabası olduğunu ve başka diyardaki kocasından haber getirdiğini söyledi. Ancak evi basan mahalleli bunu yalanladı (GŞS, 29: 139).

Normalde suçlanan kişinin, mahalleliden hüsn-i hâl sahibi olduğunun tescil edilmesinin hukukî bakımdan bir zorunluluğu yoktu. Ancak bu husus, hakkında sû-i hâl sahibi olduğu şeklinde bir suçlama söz konusu olunca, iddianın aksinin ispatlanmasıyla ortaya çıkan bir durumun neticesidir (Tok, 2005: 161). Ayntab sancağına mutasarrıf olan Mirza Mehmed Bey tarafından Ali Bey, Zincirli Kuyu Kurbu Mahallesi'nde sakin olan iki hatunun kendi hallerinde olmayıp makul olmayan hareket ve meşru olmayan fiillerinin olduğunu, bazı olmaz yerlerde gezdiklerinin duyulduğunu beyan etti. Mahalleli ise 1648 senesi Mart ayının sonlarında hatunların ters hareketlerini görmediklerini söyleyince suçlama

inananlardan bir topluluk da şahid olsun”, Nur Suresi 2. Ayet; “Kadınlarınızdan zina edenlere, bunu ispat edecek aranızdan dört şahit getirin, şehadet ederlerse, ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun.”, Nisa Suresi 15. Ayet.

reddedildi (GŞS, 19: 255). 1662 senesi Haziran ayının ortalarında Ayntab sancağına ber vech-i arpalık mutasarrıf olan Asaf Paşa tarafından Mehmed Ağa, Şehreküstü Mahallesi'nden Öküzoğulları Mehmed ve Hüseyin'in sarhoş olup Asiye'nin bekâretini bozduklarını belirtti. Ancak zanlılar suçu kabul etmedi. İki kadın yaptıkları muayeneye kızın hâlâ bakire olduğunu tespit etti. Mahalleli de zanlıların iyi durumlarını bildirdi ve dava düştü (GŞS, 26: 112).

Mahalle ahalisinin, kendilerini rahatsız eden, ahlak ve namus dışı davranışlarda bulunan kimseleri, mahalleden çıkartmak hakları vardı (Ergenç, 2012; 204-205). 28 Mart 1647 /H. 21 Safer 1057/ tarihinde Ayntab mütesellimi Hasan Ağa'nın adamı Bektaş Çavuş, Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Gülistan Hatun'un kendi hâlinde olmayıp daima fesad üzere olduğunu beyan etti. Mahalleli de bunu tasdik ederek "Eğer mahallede sakine olursa biz mahalleyi terk ederiz" diyerek hatunun mahallelerinden çıkarılmasını istediler (GŞS, 19: 28). 1647 senesi Haziran ayının başlarında Kürkciyan Mahallesi'nden Fatma da na-mahremden uzak durmadığı, daima fesad üzere olduğu ve daha önce 4-5 defa yakalandığı için mahalleli ihbarda bulundu. Eğer mahallelerinde sakin olursa her birinin evinden vazgeçeceğini dile getirerek mahalleden ihracını talep ettiler (GŞS, 19: 78). Seng-i Hoşkadem Mahallesi sakinleri, Fatma'nın sakin olduğu evinde fuhuşla meşhur olan kadınları barındırdığı, na-mahremden kesinlikle uzak durmadıklarını, ayrıca mütesellimi ve naibi kaldırıp kadınları na-mahrem ile meclis kurdukları anda yakaladıklarını belirttiler. Bunların da mahalleden ihracına karar verildi (GŞS 32: 3). 15 Mayıs 1650 /H. 14 Cemaziyevvel 1060/ tarihinde Kürkciyan Mahallesi ahalisi adı verilmeyen hatun ile kızları Zeliha ve Şerife'nin evlerine daima na-mahrem kişilerin girip çıktığını, daha önce 4-5 defa na-mahrem kimselerle yakalanıp mahkeme tarafından tazir ve hapis cezası verilip mahalleden ihraç olunmuşlarken yine ıslah olmadıklarını bildirdiler. Kadı, hatunların Ayntab'dan çıkarılıp başka kazaya nakillerine karar verdi (GŞS, 21: 264). Mahalleden ihraçla uslanmadıkları ve suçları defalarca tekerrür ettiği için Ayntab'dan sürülmüşlerdi.

Yargılama hukukunda kural olarak ispat yükü, iddia sahibi üzerindedir. Yani iddia sahibi delil getirerek iddiasını ispatla yükümlüdür. Aksi halde karşı tarafa yemin teklif olunur, karşı taraf yemin ederse iddia sahibi iddiasını ispatlayamamış olur (Demir, 2010: 114). Tecavüz suçunda da ispat etmek için şahidin veya delilin olmadığı durumlarda zanlı bu yolla töhmet altında kalmaktan kurtulabiliyordu. 6 Ocak 1678 /H. 12 Zilkade 1088/ tarihinde Eblehan Mahallesi'nden Miyase Hatun, Mustafa, İvaz ve Abdurrahman'ın yanlarına bazı kişileri de alarak evini bastıklarını ve zorla ırzına geçtiklerini, ayrıca bir miktar değerli eşyasını da alıp gittiklerini iddia etti. Ancak iddiasını şahit veya delillerle ispat edemediği için bu kişiler kadı huzurunda söylenenleri yapmadıklarına dair yemin ederek suçlamadan kurtuldular (GŞS 33: 172). Zina suçunu ispat için dörtten az şahit olması, suçun sabit olmasını önlediği gibi böyle bir fiili gördüklerini beyan edenlere zina iftirası (kazf) cezası verilirdi. Bu suça verilecek ceza seksen sopyaydı. Ayrıca suçlunun bundan sonra şahitliği ebediyen kabul edilmezdi. Bu görüşü benimseyen Hanefiler'e göre suçlunun tövbe etmesi de bu sonucu değiştirmezdi (Aydın, 2012: 190-192). Zina iftirası suçu, iki şahidin şahadeti veya suçlunun bir kez ikrarı ile sabit olurdu (Cin-Akyılmaz, 2011: 257).

1676 senesi Ağustos ayının sonlarında Ammu Mahallesi'nden Mirzade Hatun, iki gün önce kızı Fatma'yı velayeten Hızır'la nikâhladığını, Hızır'ın zifaf gecesi Fatma'nın bekâretini bozduktan sonra "Ben Fatmayı bakire bulmadım" diye iftira ettiğini bildirdi. Ümmügülsüm ve Hatice Hatunlar Fatma'nın evlenmeden önce bakire olduğuna şahitlik ettiler. Bunun üzerine Hızır suçunu itiraf ederek pişman olduğunu söyledi. Kadı sopa vurularak tazir cezası verilmesine hükmetti (GŞS, 29: 136). Cevizlice Mahallesi'nden İbrahim'in evinin kapısına gece yarısı Molla Mansur katran sürmüş ve mütesellim Ali Ağa'ya giderek İbrahim'in kötü hâlini haber vermişti. Bunun üzerine 26 Temmuz 1667 /H. 4 Safer 1078/ tarihinde İbrahim kendisine iftira atıldığı gerekçesiyle şikâyetçi oldu. Molla Osman, İbrahim'in iyi adam olduğunu, ancak oğlu Mehmed'in kadın ticareti yaptığını iddia etti. Ancak iddiasını ispat etmekten aciz olduğu için kadı Molla Osman'a tazir cezası verdi (GŞS, 28: 89).

Bazen kadınlar, evlerinde, yolda veya çeşitli yerlere kapatılarak cinsel saldırılara maruz kalabilmekteydi. Aliyyünneccar Mahallesi'nden Mehmed'in zevcesi Fatma sabah vakti kucağında bebeği ile babası evine giderken Akyol Mahallesi'nden Mehmed'in saldırısına uğradı. Mehmed, onu yakalayıp bir dükkâna götürdü. Bağırışma seslerini duyan çevredeki kimseler kadını kurtardılar. Mehmed inkâr etmesine rağmen olayı görenlerin şahitliğiyle suçu ispatlandı. 27 Ağustos 1678 /H. 9 Receb 1089/ tarihinde Akyol Mahallesi ahalisi Mehmed'in eşkıya ve ayyaş olduğunu, Müslümanların ailelerinin namusuna göz diktiğini, ayrıca hırsızlık yaptığını, eğer mahallelerinde kalırsa kendilerinin mahalleyi terk ederek başka mahalleye taşınacaklarını beyan ettiler (GŞS, 33: 284). 1687 senesi Mart ayının ortalarında ise Ayntab mütesellimi Mehmed Ağa, Cabi Mahallesi'nden Seyyid Hasan'ın bir gün önce birkaç kişi ile birlikte Emine'yi mahalledeki hallaç dükkânına kapatıp saldırdığını, Emine'nin feryadını duyan mahallelinin yetişip kurtardığını, Hasan'ın ise kaçtığını bildirdiler. Mahalleli Hasan'dan memnun olmadıklarını dile getirdi. Kadı, şer'an tazir lazım geldiğine karar verdi. Seyyid olduğu için nakibüleşraf kaymakamına teslim olundu (GŞS, 36: 184).

Ayntab'da gayri ahlaki hareketleri ortaya çıkan kadınların, kocaları veya diğer aile üyeleri tarafından ölümle cezalandırıldığına da zaman zaman şahit olunmaktaydı. 3 Şubat 1662 /H. 13 Cemaziyelahire 1072/ tarihinde Hayık-ı Zimmiyan Mahallesi'nden Ali, kızkardeşi Şerife'nin ahlaksız ve fahişeliğiyle meşhur olduğunu, bu yüzden onu öldürdüğünü bildirdi. Keşf yapılarak kaydedilmesini talep etti. Şerife'nin başının sağ tarafında büyük kılıç yarası ve belinde mızrak yarası müşahede olundu (GŞS, 22:164). Şehreküstü Mahallesi'nde yaşayan Güllü de 1658 yılında erkek kardeşi Seydi tarafından Alaybeyi Cami yanındaki caddede, kötü hâli olduğu gerekçesiyle hançerle vurularak öldürüldü (GŞS, 25: 153).

Zaman zaman erkekler de saldırıya uğramaktaydı. Livata, Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmış ancak herhangi bir ceza belirlenmemiştir. Hanefi mezhebine göre, aynı cinsten kişiler arasındaki ilişkileri had suçları arasında sayılmamakta, tazir grubuna giren bir suç cinsi olarak değerlendirmektedir (Aydın, 2012: 189). 1683 senesi Mart ayının ortalarında Akyol Mahallesi'nden Rahime Hatun, Mehmed, Yusuf ve Ramazan isimli kimselerin gece yarısı

kendilerine tabi eşkıya ile kapısını kırıp evini bastıklarını, bir miktar eşyasını yağmaladıktan sonra oğlu Mehmed'i bekâr odalarına götürüp onun ırzına geçtiklerini beyan etti. Mahalleden iki erkek de çöğlükleri duyup olayı gördüklerini söylediler. Mahalleli ile odaya gittiklerinde içki şişesi buldular (GŞS 35: 60). 1687 senesi Kasım ayının başlarında ise Kızılca Mescid Mahallesi'nden Ahmed, dört ay önce oğlu Seyyid Hüseyin'i, dükkânına giderken "Gel kebab yiyelim" diye Tahtalı Camisi'nin medresesinin hüccesine koyduğunu, o anda zimmi Karib'in bazı eşkıyalarla birlikte livata kasdıyla oğlunun üzerine hücum ettiklerini, ellerinden zorlukla kurtulduğunu ve zimmi Karib'in daima böyle fesad çıkaran, hırsız eşkıya ile gezip ümmet-i Muhammed'in ırzına kastettiğini beyan etti. Şahitlerle yaptığı ispatlandıktan sonra fetva ile böyle bir kimsenin katlinin caiz olup olmadığı soruldu. Olur cevabı üzerine katline karar verildi (GŞS, 36: 107).

Hırsızlık

Hırsızlık, hukuk dilinde başkasına ait koruma altındaki belli değerde bir malı mülk edinme kasdıyla gizlice almaya denir. Hırsızlık, had suçları grubunda yer almaktadır. Ancak tarifte geçen unsurlardan birinin eksik olması ya suç had suç olmaktan çıkarıp bir tazir suçunu yapmakta veya suçun mahiyetini değiştirip başka bir suç oluşturmaktadır. Mesela malın nisap miktarından daha düşük bir değerde olması suç had suç olmaktan çıkarıp tazir suçunu yaptığı gibi, gizlice almayı zorla alma da hırsızlık suçunu olmaktan çıkarıp gasp suçunu yapmaktadır (Aydın, 2012: 185-186). İslam dinine göre, hırsızlığın cezası elin kesilmesidir.⁹ Hz. Muhammed de hadislerinde bu cezanın tatbikini buyurmuştur.¹⁰ Bu ceza, Osmanlı Devleti'nde çok seyrek uygulanmıştı. Ancak böyle bir cezanın varlığı hırsızlık suçunu için caydırıcılık görevi görüyordu (Peirce, 2005: 97).

İncelenen döneme ait Ayntab şer'îye sicillerinde el kesme cezası verilen hırsızlarla ilgili tek bir örneğe rastlanmıştır. 11 Haziran 1675 /17 Rebiülevvel 1086/ tarihli bir belgeye göre, Tıslaki Mahallesi'nden Mustafa ve Kürtünciyan Mahallesi'nden Davud ve Musullu isimli kimseler, gece yarısı Hüseyin'in evine girip 20 guruş değerindeki bazı eşyalarını aldılar. Ancak mütesellimin adamları tarafından yakalanarak getirildikleri mahkemede suçlarını itiraf ettiler. Mahkemeye müftü Mehmed Efendi imzalı bir fetva sunuldu. Fetvada

"Zeyd ve Amr töhmet ile ahz olunup yedlerinde bulunan eşyaları falan kimesnenindir ki gece ile darından uğurladık bi't-tav sirkatı ikrar edip eşya-yı mezbûreden her birine hisse on dirhem baliğ ola ol kimesnenin talebiyle şer'an kat-ı yedleri lazım olur mu? El-Cevap olur"

denilmekteydi. Suçlular ellerinin kesilmesi için mütesellime teslim olundular (GŞS, 32: 33-34).

Hırsızlığı alışkanlık hâline getiren kimseler, mahalleden uzaklaştırılırlardı. 1675 senesi Temmuz ayının başlarında Rışvan taifesinden Ali, Şehreküstü

⁹ "Erkek hırsız ve kadın hırsızın yaptıklarından ötürü Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak ellerini kesin.", Maide Suresi, 38. Ayet.

¹⁰ "Sizden öncekileri helak eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu terk edip, aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona had tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim.", (Canan,2009:265)

Mahallesi'nden Aliye Hatun'un, kale altında pazarı yerinde sakladığı çikını içindeki iki guruşu ile bir miktar ufak akçesini çaldığını beyan etti. Aliye Hatun inkâr etti, ancak mahalleli kötü hâlini gördüklerini ve daha önce birkaç defa yakalandığını söyledi. Hatunun mahalleden ihracına karar verilerek mütesellim vekiline teslim olundu (GŞS, 32: 24).

Esnafa ait dükkânının soyulması zaman zaman sicillere yansımaktaydı. Ayntab bedesten tüccarından İbrahim Çelebi, 1657 senesi Mayıs ayının sonlarında evinde yatarken bedestende bulunan dükkânının daraba tahtasının (kepenk) iki tarafında olan tahtalarının balta ile kırılıp içinde mevcut olan kendi malından 19 aded sikke, tahminen 200 guruş ve 10 adet dülbend ve ordu pazar esnafından toplanan ve dükkânına konan bir kesenin çaldığını beyan etti. Bedesten bekçisi olan Osman'ın gece yarısı evine gelerek durumu haber verdiğini belirtti ve talebi üzerine çeşitli kimseler dükkânına keşfe çıktı. İbrahim Çelebi, hırsızlık olayı nedeniyle zan altında kalan Ahmed ile davası olmadığını söyledi. Bedesten esnafından bazı kimseler Ahmed'in iyi hâline şahitlik etti (GŞS, 25: 2, 22). Tövbe Mahallesi sakinlerinden ve göncü esnafından Mahmud, 1656 senesi Mart ayının ortalarında Zevkir köyünden Bekir ile daha önce hırsızlıkla suçlanan İbrahim Halil ve Hacı Mustafa'dan şikâyetçi oldu. Mahmud, kale altındaki dükkânının frenk kilidinin yirmi yedi gün önce gece yarısı kırıldığını ve içeride bulunan 150 çift camız ve 150 çift keçi gönlerinin çaldığını, bunların bir kısmını da Bekir'in elinde bulduğunu iddia etti. Sanıklar suçlarını itiraf etti ve 250 guruş üzerine sulh sağlandı (GŞS, 31: 181). 1652 senesi Mart ayının başlarında İbn-i Kör Mahallesi'nde sakin Musullu, İbn-i Eyub Çarşısı'nda bulunan börekçi dükkânının gece yarısı açılarak sekiz guruşunun çaldığını bildirerek hırsızın Ebubekir Beşe olduğunu iddia etti. Ebubekir iddiaları reddetse de kendisini dükkânda gören şahitler tarafından suçlu ispatlandı (GŞS, 22: 130).

Hakaret

İslam dininde ne olursa olsun insanlara küfür etmek hoş karşılanmamıştır.¹¹ Hz. Muhammed de hakaretle ilgili olarak, "Müslüman'a sövmek fasıklık, onunla savaşmak küfürdür", "Birbirine söven iki kişinin söylediklerinin günahı, mazlum olan haddi aşmadıkça, sövüşmeyi ilk başlatana yazılır" buyurmuştur (İmam Nevevi, 2011: 541-542).

Karşısındaki kimseye sövme, hakaret etme amaçlı sözler söyleyen kişi, İslam ceza hukuku hükümleri gereğince tazir cezası ile cezalandırılırdı.¹² Ayntab'da küfür ve hakaret davalarına sıklıkla rastlanmaktaydı. 29 Ocak 1660'da /H. 16 Cemaziyelevvel 1070/ Cevzlice Mahallesi'nden Hacı Hüseyin, Debbağ Efendi meclisinde otururken Abdullah'ı "Katli vacib olan haramizadesin" diyerek küfür ettiği için şikâyet etti (GŞS, 18: 240). 27 Ocak 1680 /H. 25 Zilhicce 1090

¹¹ "Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek aşırı gidip Allah'a sövmesinler.", En'am Suresi 108. Ayet; "Ey inananlar! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın, belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da başka kadınları alaya almasınlar, belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın; birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın; inandıktan sonra yoldan çıkmış olmak ne kötü bir addir. Tövbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir.", Hucurat Suresi 11. Ayet.

¹² "Ve bir kişi bir kişiye fuş ile söğşe şer' ile tazir olunup, kırk akçe cerime alına", Kanunnâme-i Âl-i Osman. s. 19.

tarihinde Ammu Mahallesi'nden Hacı Receb, Ayntab Kalesi sakinlerinden Cafer'in bedestendeki dükkânına giderken kapı önünde küfür ettiğini beyan etti (GŞS, 34: 42). İbn-i Şeker Mahallesi'nden Mustafa, Mehmed'in dükkânına gelerek zina lafzıyla karısına küfür etti. 1687 senesi Temmuz ayının ortalarında kadı tarafından tazir cezası uygulanmasına karar verildi (GŞS, 36: 136).

Şehirde, yeniçeri taifesi küfür ve hakaret ettikleri gerekçesiyle sık sık şikâyet edilmisti. Seng-i Hoşkadem Mahallesi'nden Molla Ömer, Süleyman'ın sarhoşken kendisine rast gelip küfür eylediğini beyan etti. Fetvaya bakılarak Süleyman'ın nikâhını ve imanını tazelemesi gerektiğine karar verildi (GŞS, 18: 260). 1648 senesi Ocak ayının sonlarında Kürkcuyan Mahallesi sakini ve yeniçeri zümresinden Hasan Beşe, mahallede sakin Cebeci Ebubekir Beşe'nin evinin kapısında dururken sarhoş şekilde üzerine gelip "Bire avrat pezevengi" diyerek sakalına yapışıp küfürler ettiğini ve sakalını yolduğunu iddia etti ve bir miktar sakal kılını mahkemeye getirdi. Ebubekir Beşe olanları kabul etmedi. Ancak Hasan Beşe iki erkek şahitle ispat etti. Mahalleliden Ebubekir Beşe'nin durumu soruldu, onlar da daima şarap içip kendi hâlinde olmadığını söylediler (GŞS, 19: 195). 1658 senesi Şubat ayının başlarında Şhreküstü Mahallesi'nden Hacı Mehmed de, Mehmed Beşe'yi kendisine "kahpe avratlı gidi" diyerek küfür ettiği için şikâyet etti. İddianın ispatından sonra kadı tazir cezasına hükmetti (GŞS, 25: 90). 22 Kasım 1662 /H. 10 Rebiülahire 1073/ tarihinde Tarla-yı Atik Mahallesi'nden Cemal Beşe, Mehmed Beşe'nin, yeniçeri serdarı Bektaş Çavuş odasında "Siz ne gidilersiz bir alay samancı ve kahveci neden yeniçerisiz" diyerek zina lafzıyla validesine küfür ettiğini, Çavuş Ağa'ya da "Bunlar ne gidiler" diyerek kötü fiilini tekrarladığını iddia etti (GŞS, 26: 176). 19 Temmuz 1673 /H. 4 Rebiülahire 1084/ tarihinde Ammu Mahallesi'nden Ali, Sultan Hamamı yanında kendi hâlinde otururken Hacı Hüseyin Beşe, kardeşinden dükkân kirasını talep eylediğinde "Geçen sene dükkânın kirasını almadın mı" dediğinde kendisine "kâfir" diyerek karısına küfür ettiğini iddia etti (GŞS, 30: 195).

İrtidad

Bir kimsenin İslam dinini açıkça terk etmesine "irtidad" denir. İslam hukukçularının büyük çoğunluğu bu suçun bir had suçu olduğunu ve karşılığında ölüm cezasının uygulanacağını söylemektedirler. Ancak dinden çıkma bir şüpheden kaynaklanıyorsa bu şüphenin giderilmesine çalışılır ve dinden çıkanın geri dönmesine imkân tanınırdı. Hanefilerin dışındaki mezheplere göre suçlunun kadın veya erkek olması arasında fark yoktu. Hanefiler ise sadece erkeklerin ölüm cezasına çarptırılacağını, kadınların cezasının ise hapis olduğunu söylerlerdi (Aydın, 2012: 195). Osmanlı hukuku uygulamalarında da irtidad suçlarında cezalandırma şekli, Hanefi mezhebinin öngördüğü biçimdeydi. İslam dinini benimsemiş kişilerin, bu dinden ayrıldıklarını sözlü olarak beyan etmeleri durumunda, bir süre fikirlerini değiştirmeleri beklenerek daha sonra şer'i emirlerin gösterdiği şekilde cezalandırılırdı (Yakut, 2011: 173).

İncelenen dönemde Ayntab şehrinde irtidad suçuyla ilgili tek bir örneğe rastlanmıştır. 1659 senesi Ekim ayının başlarında Ayntab sancağına mutasarrıf olan Mustafa Paşa tarafından Mataracı Abdi Beşe, İbn-i Eyub Mahallesi'nden Osman'dan davacı oldu. Osman'ın bir gün önce mahallede peygambere ve hanımına zina lafzıyla küfür ettiği, ayrıca "Bana semavi kitab nazil oldu ben

peygamberim” diyerek nice küfürler ettiği mahalle ahalisinin şahitliğiyle ispat edildi. Bir an önce Osman’ın katline hükmolundu (GŞS, 18: 197). Buradan hareketle, bir kere Müslüman olduktan sonra İslam’ı terk eden kişinin bugünkü sistemlerde mevcut olan “vatana ihanet” gibi telakki edildiği söylenebilir. Müslüman iken dininden çıkarak toplum düzenini bozan, Müslümanları rencide eden kişi onların arasında elini kolunu sallayarak dolaşamazdı. Ya ülkeyi terk ederek hayatını kurtaracaktı ya da ihanetinin cezasını çekecekti (Karaman, 2002: 224)

Yaralama

Yaralama suçu, vücuttan bir organın veya bölgenin koparılması, organın işlevsiz hale getirilmesi, baş ve yüz yaraları ve baş ve yüz bölgesi dışındaki yaralar olarak kısımlara ayrılır (Avcı, 2010: 300). Kur’an-ı Kerim’de uzuvların kaybına neden olan yaralamalara kısas cezası uygulanması buyrulur. Mağdur olan kişi kısas istemezse diyetini alabilirdi.¹³ Yaralamalar için ödenecek diyetle göz, kulak, burun, diş gibi belli uzuvlar için bu miktar sabit tutulmuş, diğerlerinde ise elem ve ıstırabın büyüklüğüne göre hâkimin takdirine bırakılmıştı (Aydın, 2012: 201). Kirpiklerde, kaşlarda, sakallarda kısas yoktu. Bunları yolarlar hakkında diyet de lazım gelmezdi. Kasten yapılmışsa tazir cezası gerekirdi (Bilmen: 83).

Ayntab şehrinde, darp ve yaralama olayları sıklıkla meydana gelmekteydi. Bunların en ilginçlerinden biri, Kürkcüyan Mahallesi’nde vefat eden Veli ile ilgiliydi. 24 Haziran 1678 /H. 4 Cemaziyelevvel 1089/ tarihinde Veli’nin varisleri, daha önce Dimos emini Halil Ağa’nın, on beş adamına emir vererek Veli’yi yakalatıp darp ettirdiğini ve onun sol gözünün zarar görmesine neden olduğunu beyan ettiler. Veli’nin hayattayken Halil Ağa ile 60 guruş üzerine sulh ettiğini, ancak parayı alamadan vefat ettiğini belirttiler. Ardından varisler olarak Halil Ağa ile 55 guruşa sulh edip parayı alarak aralarında paylaştılar (GŞS, 33: 247). 15 Mart 1680 /H. 13 Safer 1091/ tarihinde Kürtüncüyan Mahallesi’nden Ebudderda oğlu Mehmed iki sene önce ön dişini çıkaran Hacı Mehmed ile 5 guruş üzerine sulh etti (GŞS, 34: 57). 6 Ağustos 1683 /H. 12 Şaban 1094/ tarihinde Bostancı Mahallesi’nden Musa oğlu Mehmed de, Tahtalı Camii kastelinde sebepsiz yere üzerine hücum edip taş ile ağzına vuran ve dişinin kırılmasına neden olan Hacı Ramazan’ın kölesi İvaz’la 15 guruşa sulh etti (GŞS, 35: 109).

Kadının tazir cezasına hükmettiği durumlar da mevcuttu. 23 Eylül 1674 /H. 22 Cemaziyelahire 1085/ tarihinde Bey Mahallesi’nde sakin Ahmed, Kasım’ın amcasında 4 guruş hakkı olup izn-i şer’le hapsedtirdiğini, bunun üzerine Bey pazarında bulunan dükkânında otururken Kasım’ın “Amcamı niçin hapsedtirdin” diyerek dükkânını basıp hançer kabzasıyla ağzına ve sağ kolunun köprücüğü üzerine birkaç defa vurarak yaraladığını beyan etti. Kasım suçunu itiraf edince kadı şer’an tazir lazım geldiğine karar verdi (GŞS, 30: 3). 1675 senesi Eylül ayının sonlarında Ayntab Yeniçeri Serdarı Çavuşu Ali Beşe, Seyyid İsmail’in

¹³ “Orada onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle ve yaralara karşılıklı ödeşme yazdık. Kim hakkından vazgeçerse bu, onun günahlarına kefarettir”, Maide Suresi, 45. Ayet.

babası ile yeniçeri taifesinden Receb Beşe'nin şer'an davası olup beni Hacı Yakub'un mahkemeye getirilmesi için tayin eylediklerinde kapısına varıp şer'i şerife davet edip götürmek niyetinde iken Seyyid İsmail'in dışarı çıkarak küfür ettiğini ve taş ile vurup başını yaraladığını söyledi. Seyyid İsmail inkâr etse de şahitler onu yalanladılar. Şer'an tazir cezası verilmesine karar verildi (GŞS, 32: 98).

Darp ve cerhten dolayı eğer sahib-fıraş olma yani ağır hasta olma durumu söz konusu ise, mağdurun yakınları, mahalle ahalisinden birileri, şehir subaşısı vb. tarafından keşif yapılması yönünde talepte bulunulurdu. Mahkeme tarafından tayin edilen görevliler olay mahalline bizzat gider, o yerin ahalisinden oluşturulan bir heyetle mağdurun azalarına bakar, yaranın yeri, derinliği, neden kaynaklandığı, kesici veya delici olarak kullanılan suç aleti vb. hususları muayene ve müşahe ettikten sonra düzenledikleri tutanakları mahkemeye intikal ettirirlerdi (Tok, 2007: 331). 24 Ocak 1655 /H. 16 Rebiülevvel 1065/ tarihinde Seng-i Hoşkadem Mahallesi'nden Yusuf Beşe, Kalealtı'nda bulunan Mumhane Kahvesi demekle meşhur kahvehaneden kardeşi Bağder isimli zimmîyi, kale sakinlerinden Naib-zade İbrahim'in hançer ile vurup yaraladığını iddia etti ve keşifte bulunularak sicile kaydedilmesini talep etti. Ayntab mütesellimi Süleyman Ağa ile beraberindeki kişiler zimmînin evine gittiler. Bağder'in sağ küreği altında hançer yarası müşahede ettiler. Bağder olay gününü anlatarak İbrahim dışında kimse ile davası olmadığını söyledi (GŞS, 24: 81). 14 Ağustos 1661 /H. 18 Zilhicce 1071/ tarihinde Kürtünciyan Mahallesi'nden Musa Çelebi, dört gün önce Süleyman Beşe'nin kızı Fatma Hatun'un haremını basarak yatağında yatarken hançer ile üzerine hücum ettiğini, hançeri indirdiğinde kızının göğsünden kan boşandığını ve hâlâ sahib-i fıraş olduğunu anlattı. Mevlana Ömer Çelebi bazı kişileri de yanına alarak Fatma Hatun'un evine gittiler. Fatma Hatun olanları anlattı ve eğer vefat ederse dem ve diyetinin Süleyman Beşe'den talep ve dava edilmesini, başka kimseyle davası olmadığını söyledi (GŞS, 26: 23).

Bazı durumlarda taksirle (hataen) yaralama olayları da meydana gelmekteydi. Kişinin zarar verici fiili bilerek yapması ancak saldırı kasdı taşımaması durumunda hata ile yapılan bir fiil söz konusudur. Bu tür fiillerde verilecek ceza kısasın uygulanmadığı durumlarda olduğu gibi diyeti (Aydın, 2012: 201). Yahni Mahallesi'nden İbrahim'i, Şehreküstü Mahallesi'nde Arablar Bölüğü yakınında Hasan, hataen gözünün yaralanmasına neden olmuştu. Gözü artık göremez duruma geldiği için İbrahim diyetini talep etti. 7 Nisan 1678 /H. 14 Safer 1089/ tarihinde 3,5 guruş üzere sulh ettiler (GŞS, 33: 207). 1684 senesi Nisan ayının sonlarında Ammu Mahallesi'nden Hasan Çelebi, Habeşî köle Abdullah'ın Ayntab yakınında bulunan cirid meydanında oynarken cirid tayin olunur değnekle gözünden yaraladığı için 19 guruş üzerine sulhu kabul etti (GŞS, 35: 207).

Adam Öldürme

İslam dininde haksız yere insan öldürmek büyük bir suç ve günah sayılıp yasaklanmıştır.¹⁴ Kasten adam öldürme suçu sabit olursa verilecek ceza suçlunun kısas edilmesi yani öldürülmesidir. Kisasın tatbik edilebilmesi için varisler kısas talebinde bulunmalıdırlar. Varisler böyle bir talepte bulunmadıkça katil hakkında kısas icra edilemezdi. Çünkü bu hak varislere aitti. İsterlerse diyet talep edebilirlerdi. Ölenin yakınları kısıstan vazgeçip diyet konusunda anlaşmaları takdirde diyeti bizzat katil öderdi. Bu durumda devletin, ölüm cezası olmayan uygun bir tazir cezası verme hakkı vardı. Suçlu adam öldürmeyi alışkanlık hâline getirmişse, kısasen cezalandırılmasa da taziren ölüm cezası verilebilirdi. (Aydın, 2006: 198)¹⁵

Ayntab'da katilin fiili sabit olduğunda bazı maktullerin yakınları kısas talebinde bulunmuşlardı. Şehreküstü Mahallesi'nde Ebubekir oğlu Mehmed'i Kalealtı'nda hançerle vurarak öldüren Şaban oğlu Ali suçunu itiraf etti ve 21 Şubat 1680 /H. 20 Muharrem 1091/ tarihinde kısasa hüküm olundu (GŞS, 34: 49). Kiziroğlu Mustafa Beşe isimli yeniçeri, Yahni Mahallesi yakınındaki boyacı pazarı içinde Seng-i Nakkaş Mahallesi'nden İbrahim Beşe'yi beyaz saplı bıçağın yüzü ile sol uyluğu üzerinden vurarak katletti. 1684 senesi Eylül ayı sonlarında varisler kısas istediler (GŞS, 35: 272. Varisler kısıstan vazgeçip diyet talebinde de bulunmaktaydılar. Abdülgani, Molla Ahmed Mahallesi yakınında Mustafa tarafından öldürüldü. Mahkemeye çıkarılarak suçlu olduğu kanıtlandı ve hapse atıldı. 18 Mayıs 1683 /H. 21 Cemaziyelevvel 1094/ tarihinde Abdülgani'nin babası Veli diyet talebinde iken 70 guruş üzerine sulha vardılar (GŞS, 35: 88). Hayik-ı Müslüman Mahallesi'nden Keyvan, Eblehan pazarında Yusuf Beşe tarafından kesici aletle vurularak öldürüldü. 1675 senesi Mayıs ayının sonlarında Yusuf Beşe'nin suçu ispatlanıp kısasa hüküm verilip uygulanacakken maktulün dem ve diyeti için 206 guruşa sulh ettiler (GŞS, 32: 42). Kastel Mahallesi'nden Raziye'yi, Hüseyin oğlu Ahmed, mahalledeki menziline götürüp sebepsiz yere bir siyah kabzalı frenk bıçak ile katletti. Ahmed suçu kanıtlandıktan sonra hapse atıldı. 30 Ağustos 1679 /H. 23 Receb 1090/ tarihinde varisleri Ahmed'den 100 guruş diyet üzerine anlaşma sağladılar (GŞS, 34: 193). Kanalcı Mahallesi'nde Ali Beşe tarafından bıçakla vurulup öldürülen Molla Osman'ın diyeti içinse 1651 senesi Ekim ayı sonlarında 150 guruşa sulh sağlandı (GŞS, 22: 3). Görüldüğü üzere diyetin ne kadar olacağı katilin ekonomik gücüne bağlı olarak değişmekteydi. Osmanlı kanunnamelerinde de buna göre diyet belirlenmişti.¹⁶ Diyet üç taksit ile

¹⁴ "Her kim de bir Mümini kasten öldürürse artık onun cezası, içinde ebedi kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiştir. Ona lanet etmiştir. Ve ona çok büyük bir azab hazırlamıştır", İsrâ Suresi 93. Ayet.

¹⁵ "Ey iman edenler, haksız yere öldürülenler hakkında sizin üzerinize kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, dişiye dişi olmak üzere kısas yapılır. Fakat öldüren, ölenin kardeşi tarafından bir şey karşılığında bağışlanırsa, artık bilinen örfe uymak ve diyeti güzellikle ödemek lazımdır. Bu hüküm, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi tecavüz ederse onun için hiç şüphesiz pek acıklı bir azab vardır ", Bakara Suresi, 178. Ayet.

¹⁶ "Ve eğer adam öldürse, yerine kısas etmeseler, kan cürmi bin akçeye dahi ziyadeye gücü yetse iki yüz akçe; altı yüze gücü yetse yüz akçe; gayet fakir olsa elli akçe alına", (Akgündüz, 1990: 41).

üç senede ödenirdi. Şöyle ki, hüküm vaktinden itibaren birinci sene sonunda diyetin üçte biri, ikinci sene sonunda diğer üçte biri, üçüncü sene sonunda da kalanı ödenirdi (Bilmen: 52).

Mahalle sakinleri birbirlerine müteselsilen kefilidi. Yani faili meçhul bir olayın aydınlatılmasında ve ortaya çıkan zararın tazmininden toptan sorumlu tutulmuşlardı. Sebebi, subaşı ve diğer örf taifesinin itham ve takibine uğramamak, adlarının kötüye çıkmasını önlemektir (Ergenç, 2012: 202-204). Eğer cinayet faili meçhul bir şekilde kalmışsa *kasame* denilen ve kökü İslâm öncesi döneme dayanan bir usule başvurulurdu. Bir mahallede veya bir köyde bir şahsın mülkünde veya meskeninde yahut bir köy veya bir beldeye ses işitecek derecede yakın olup kimsenin mülkünde bulunmayan boş bir yerde bir katil bulunduğu ve kendisinde katli edildiğine delalet eden bir eser görüldüğü hâlde katili bilinmese, katilin velileri ise o mahal sahibinin veya ahalisinin inkârlarına rağmen onların katli etmiş oldukları iddiasıyla dava etse ve yemin etmelerini talep eylese bunlardan elli erkeğe hâkim tarafından yemin ettirilirdi. Onlardan her biri de "billahi onu ben öldürmedim ve öldüreni de bilmiyorum" diye yemin ederdi. Kasame icra edilince o mahalle veya köy ahalisinin mükellef erkeklerinin eşit şekilde diyet ödemelerine hükmolunurdu. Bu hususta zenginleriyle fakirleri arasında fark yoktu (Bilmen: 156-157). Bu uygulama bir taraftan maktulün kanının heder olmasını önleme, diğer taraftan ailenin, akraba birliğinin ve toplumun fertleri ve çevrede olup bitenler hakkında daha duyarlı olmasını sağlama yönünde olumlu etkilere sahipti (Bardakoğlu, 1994: 477).

Tarla-yı Cedid Mahallesi'nden Hacı Ömer'in küçük kızı Kerime, Seng-i Hoşkadem Mahallesi'nden Nefise Hatun'un yanına Kur'an öğrenmeye giderdi. 24 Şubat 1678'de de /H. 2 Muharrem 1089 yine Nefise Hatun'un evine gitti ancak bir daha kendisinden haber alınamadı. Mahallede Helvacı Pazarı altındaki Tuz Hanı diye bilinen mağaranın içinde küçük kızın cesedi bulundu. Oluşturulan heyetle keşfe gidildi, ancak katili tespit edilemedi. Hacı Ömer, kızının kaybolduğu gün başında olan örtüsünün Nefise'nin evinin yakınında çukur çeşmede kanlı şekilde bulunduğunu belirtti ve kızının ölümünden Nefise Hatun'u sorumlu tuttu. Nefise Hatun ise, küçük kızın o gün evine geldiğini, ona 1 para verip ekmeğiden ekme al diye gönderdiğini ancak bir daha onu görmediğini ifade etti. Hacı Ömer iddiasını kanıtlayamadı. Hacı Ömer, daha sonra Seng-i Nakkaş, Tarla-yı Cedid ve İbn-i Kör Mahalleleri'nden bazı kimseleri dava etti. Çünkü kızı bu mahallelerin yakınında Helvacı Pazarı altında kimsenin mülkü ve tasarrufunda olmayan Tuz Hanı'nın kapısı önünde yol üzerinde bulunmuştu. Mahalle sakinleri bilgileri olmadığını beyan ettiler. Ancak kadı, yakın mahalle ahalisine şer'an kasame ve diyet lazım geldiğine karar verdi. Aralarından 50 kişi küçük kızın ölüm olayıyla bir ilgileri olmadığına dair yemin etti ve üzerlerine düşen diyetlerini ödediler (GŞS, 33: 189-190; 33: 243).

Osmanlı Devleti'nde öldürme karşılığı kan bedeli de içinde olmak üzere çeşitli suçlara kesilen para cezaları ehli örfün gelirinin bir bölümüydü (Peirce, 2005: 451). Bu para cezaları birçok bakımdan vergilere çok benzemekte olup onlar gibi muayyen yıllık ödeme suretiyle iltizam sistemi altında kiraya verilirdi (Heyd, 1984: 645). Ancak ehl-i örf taifesi bunu zaman zaman suiistimal ederek uydurma vergiler koymaya veya ortada suç olmadığı hâlde, olduğunu iddia

ederek bundan nemalanmaya çalışırdı. 1651 senesi Ekim ayı başlarında Ayntab ahali tarafından bu konuda şikâyet söz konusu olmuştu. Kimsenin zannı ve haberi yokken bazı kimseler köprüden ve ağaçtan düşüp, suda boğulup, üzerine dam yıkılıp, ateşte yanıp ölenlerin kan davası yasak iken mirimiran tarafından öşür diyet namıyla veya başka bahane ile adamları birbirine mektup ile şer'e ve emr-i şerife aykırı reayadan yeniden mal almak için yakalayıp hapsedip, başka kazaya götürüp, mahallinde şer'le görülmesine razı olmayıp zulm ettiklerini bildirdiler. Emr-i şerifte kan davası yasak olup öşür ve diyetlerin memlekette kaldırıldığı buyruldu (GŞS, 22: 207). Ancak ahali, yasağa rağmen ehl-i örfün zulmünden kurtulamamıştı. 1685 senesi Ağustos ayında da bu durumdan muzdarip olduklarını bildiren bir arzuhalı padişaha sunmuşlardı (GŞS, 35: 248).

Halktan bazı kimselerin tutumları da ehl-i örfün zulmünü arttırdı. 6 Ocak 1687 /H. 21 Safer 1098/ tarihinde İbn-i Şeker Mahallesi'nden Hacı Hasan uzun zamandır hasta olup eceliyle öldüğü hâlde mahalleden birilerinin, ateşte yanıp ölmüştür diye mütesellime şikâyet ettiğini ancak bunun doğru olmadığını varisleri beyan etti (GŞS, 36: 210). 1655 senesi Nisan ayının başlarında Kürkcü Mahallesi'nden Mehmed, mahallede sakin olan validesinin sol dizi ve aşağısında yara çıkıp aylarca hasta yattığını ve sonra vefat ettiğini bildirdi. Ancak bazı kimselerin ateşte yanarak öldü diye dedikodu ettiklerini beyan etti, keşif olunup sicile kaydedilmesini talep etti (GŞS, 24: 114). 3 Eylül 1678 /H. 16 Receb 1089/ tarihinde Cevizlice Mahallesi'nden Himmet, babasının ticaret için başka mahalle gidip Nizip'e yakın dağda kaybolduğunu haber aldığını, gidip orada babasını ararken merkebinin dağda bulup evine geldiğini söyledi. Babasının katledildiğinin malum olmayıp dem diyet talep olunacak bir durum yokken, ehl-i örf taifesinin "Babanı bul yahut örf ve diyetini ver" diye rencide ettiklerini beyan etti. Himmet bu konuda bir fetvayı da mahkemeye sundu (GŞS, 33: 287). Ayntab ahali, ehl-i örf taifesinin bu zulmünden kurtulmak için eceliyle veya kaza nedeniyle vefat eden yakınlarının ölüm haberini acılı olmalarına rağmen kısa zamanda mahkemeye bildirdi.¹⁷

Sonuç

17. yüzyılın ikinci yarısında, bir Osmanlı şehri olan Ayntab'da İslam ceza hukuku prensiplerinin yanı sıra örfi hukuk da uygulanmış, kadılar mahkemeye yansıyan suçun niteliğine göre örfi veya şer'i hukuku esas alarak karar vermişlerdi. Had ve kısas suçlarında genellikle İslam hukukunun, tazir suçlarında ise örfi hukukun prensiplerini gözetmişlerdi. Ancak her iki hukuk sisteminin de birbiriyle uyumuna özen gösterilmiş, kadılara İstanbul'dan gönderilen fermanlarda şer' ve kanuna uygun hareket etmeleri sıklıkla vurgulanmıştı. Şehirde işlenen suçlar çeşitli olup, eşkıyalık, hırsızlık, hakaret, yaralama, adam öldürme, zina ve zina iftirası bunların başında gelmekteydi. Toplumsal huzur ve güveni zedelediği için başta idam cezası olmak üzere en ağır cezaların eşkıyalık yapanlara verildiği tespit edilmiştir. Sürgün ve hapis cezası da sıklıkla tatbik edilmişti. Zina ve fuhuşla meşhur olan kimseler mahalle ahalisinin talebiyle mahalleden hatta şehirden ihraç edilmişti. Kadılar, pek çok olayda tazir cezası da

¹⁷ GŞS 18-105-2, 18-184-2, 18-227-3, 21-188-3, 22-105-4, 24-3-2, 24-4-1, 24-23-1, 24-108-2.

vermişlerdi. Hırsızlık suçunda kısas cezası nadiren uygulanmış, genellikle kadılarca hırsızların ikazı ve çaldıkları eşyaların sahibine teslimiyle sorun halledilmişti. Hırsızlığı alışkanlık haline getirenler ise oturdukları mahalleden ihraç edilmişlerdi. Yaralama davaları diyet tespitiyle sonuçlanmış, bazen de taraflar anlaşarak sulh etmişlerdi. Adam öldürenler ise maktulün yakınlarının isteğiyle kısas cezasına çarptırılmıştı. Ancak çoğu kez varisler kısastan vazgeçip diyet talebinde bulunmuşlardı.

Kaynakça

Gaziantep Şer'îye Sicilleri (GŞS)

No: 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 171.

Araştırma İnceleme Eserler

- Akdağ, M. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyancıları*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, II. Kitap, II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri*. İstanbul.
- Akgündüz, A. (2009). *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatı Araştırmaları*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Avcı, M. (2010). *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Mimoza Yayınları, Konya.
- Aydın, M.A. (2006). İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Kamu Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 1 (Bahar), 11-21.
- Aydın, M.A. (2012). *Türk Hukuk Tarihi*. Beta Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- Bardakoğlu, A. (1994). Diyet. *DİA*, Cilt 9, İstanbul, 473-479.
- Bilmen, Ö.N. *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*. 3. Cilt, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Canan, İ. (2009). *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. Cilt 6 ve 8, Akçağ Basım Yayın, 4. Baskı, Ankara.
- Cin, H. - Akyılmaz, G. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. Sayram Yayınları, Konya.
- Demir, A. (2010). *Osmanlı Mahkemesi*. Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.
- Ekinci, E.B. (2008). *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*. Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ergenç, Ö. (2012). *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Griswold, W.J. (2002). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*. (Çeviri: Ülkün Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Heyd, U. (1984). Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, 633-652.
- İlgürel, M. (1976). *Abaza Hasan Paşa İsyanı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.
- İlgürel, M. (1988). Abaza Hasan. *DİA*, Cilt 1, İstanbul, 10-11.
- İmam Nevevi, (2011). *Riyâzü's-Sâlihîn 6*. (Tercüme ve Şerh: Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), Erkam Yayınları, İstanbul.
- Karaman, H. (2002). *Anahatlarıyla İslam Hukuku 1*. Ensar Neşriyat, İstanbul.

- Koç Y. – Tuğluca M. (2006). Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2 (Güz), 7-24.
- Naima Mustafa Efendi (2007). *Tarih-i Na'ima*. Cilt IV. (Hazırlayan: Mehmet İpşirli), TTK, Ankara.
- Özcan, T. (2001). Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi. *Marife*, 1, 129-151.
- Peirce, L. (2005). *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayıntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*. (Çeviri: Ülkü Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Saydam, A. (1997). Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü. *Tarih ve Toplum*, Sayı: 164, 4-12.
- Tok, Ö. (2005). Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 155-173.
- Tok, Ö. (2007). Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralanma ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 327-347.
- Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi (2003). *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil) I*. (Yayına Hazırlayan: Ziya Yılmaz), TTK, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1995). *Osmanlı Tarihi*. III. Cilt I. Kısım, TTK, 5. Baskı, Ankara.
- Yakut, E. (2011). *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yücel, Y. - Sevim, A. (1991). *Türkiye Tarihi 3*. TTK, Ankara.